

zínháztörténeti képeskönyv

Szerkesztette Belitska-Scholtz Hedvig, Rajnai Edit, Somorjai Olga.
Osiris Kiadó, Budapest, 2005

Az Osiris Kiadó gazdag és tetszetős karácsonyi könyvkiállításából is kiemelkedett a szóban forgó *Színháztörténeti képeskönyv*, amelyet nemzeti bibliotékánk, az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tárának, a vonatkozóan legnagyobb magyar közgyűjteménynek anyagából válogatott és szerkesztett a részleg évtizedeken át volt vezetője, Belitska-Scholtz Hedvig és két munkatársa, Rajnai Edit és Somorjai Olga. (Bár a figyelmes szemlélő a Tár többi munkatársának nevét is megtalálja a belső előzőklapon, a közreműködők között.)

Az albumoknak mostanság nagy a divatja. Értelme kiadásuknak viszont akkor van igazán, ha szerves kép- és dokumentumegyüttes jelenik meg bennük. Ezúttal ez a lehetséges válogatási szempont annyira következetesen érvényesült, hogy (a mutatóval együtt) 390 oldalas könyvben mindössze hat kép származik a Széchényi Könyvtár más gyűjteményeiből, nyolc magántulajdonból és három színházi archívumból. Külön érdeme a szerkesztésnek, hogy – leszámítva Molnár Gál Péter rövid előszavát – a közölt szövegdokumentumok egyike sem utólag megírt értékelés, hanem egykorú szöveg, lehetőleg a színházi élet alkotó résztvevőitől.

A kötet szerkesztőinek évtizedes gyűjteményi tapasztalata és anyagismerete azt eredményezte, hogy a magyar hivatásos színészet több mint két évszázadáról (a legkorábbi dokumentum Simai Kristóf *Mesterséges ravaszság* című magyarítása 1775-ből, „zárszót” pedig Fodor Géza mond az 1970-es évek végének színházi fordulatáról) eddig sohasem látott gazdagságú és – ami talán ennél is fontosabb – komplexitású képet kapunk. Mert viszonylag könnyű sztáralbumokat összeállítani; egy-egy színházépület regénye is megalkotható; sőt akár egyes színháztörténeti forrástípusok is (színlap, zsebkönyv, rendezőpéldány, díszletterv) viszonylag egyszerűen időrendbe rakhatók vagy nagy színházcsináló személyiségek köré rendezhetők. Ez a képeskönyv mindezt tudja, de jóval többet kínál ezeknél. Itt is vannak jól körülakott színész-óriások, ám sorrendjükből egy-egy korszak

ízlése is kirajzolódik: a 19. század második feléből Márkus Emíliaőről, Jászai Mariról és Blaha Lujzáról, a 20.-ból Ódry Árpádról, Bajor Giziről, Somlay Artúrról és Ruttkai Éváról kapunk teljesebb, fotókkal jól dokumentált portrét. De ugyanez a helyzet a nagy, emblematikus előadásokkal is, amilyen például 1883-ban *Az ember tragédiája* ősbemutatója, egy évre rá Jókai Mór regényének, *Az arany ember*nek nagy sikerű adaptációja, a népszínművet meghaladó Gárdonyi Géza-színmű, *A bor* bemutatója (1901), 1903-ból az első hazai Gorkij-előadás, *Az éjjeli menedékhely* a Krisztinavárosi Nyári Színházban vagy a *János vitéz* daljáték a Király Színházban (1904). Anélkül, hogy elmélyednénk a Nemzeti Színház történetében, a kiváló szerkesztésnek köszönhetően máris elének tárult az akadémikussá vált teátrum válsága a 20. századelőn, a falain kívülre került igazi színházművészeti újdonságokkal, kivált, ha rálapozunk a Thália Társaság, az első magyar művészszínház gyakran emlegetett, de fölöttébb ritkán látható dokumentumaira és a magánszínházak képi emlékeire. A módszer annyira adekvát, hogy még korábról, a színházi fotózás előtti évtizedekről is hozhat eredményt. Az idősebb Lendvay Mártonról, a reformkori magyarság ideálképéről nemcsak Barabás Miklós közismert metszetrajzait láthatjuk. Aki a romantika világáról egyetlen kép alapján kíván tájékozódni, annak a 47. oldalon Kiss Bálint jóval naivabb rajzát ajánljuk, amely éppen kezdetlegessége okán rajzol pompás jellemképet a „szép Marci”-ról, az első igazi férfi sztárról.

Dicséretére szolgál a szerkesztőknek az is, hogy nem estek bele a szokásos csapdába. Kellő arányban szerepeltették a vidéki színezetet, és nem elégedtek meg az elit kultúra színjátéktípusaival. A 136–139. oldalon például összeállítást láthatunk a dualizmuskor nagy színházépítési hullámnak épületeiről. A hasonló nagyságú (és hozzátehetjük: színpadtechnikai adottságú) játékszínek láttán azonnal megértjük, mi éltette olyan sokáig, egészen az 1949. évi államosításig a színikerületi rendszert, azt a csereszabatos szisztémát, amely ráadásul gazdaságosan is működött, hiszen az egy produkcióra fordított szellemi és anyagi ráfordítás jobban térülhetett meg az anyaváros utáni, az állomáshelyeken megismételt előadások sorában. Mellettük szövegdokumentumként itt egy táblázat áll, a Monarchia legismertebb és Wiesbadentől Ogyesszáig a régióban 48 színházépületet emelő Fellner-Helmer firma teljesítménylistája. (Ebből 11 esett a történeti Magyarország területére.) A 218–219. oldalon azután a *Mit veszttett a magyar színezet Trianon által?* című térképpel találkozunk (az Országos Színezegyesület adta ki). És ha a 70. oldalon elnézegettük a szabadkai, 1857-es színháznyitás emlékeit, a 189. és a 208. oldalon Csáth Géza írásaiból olvashattunk, most tudomásul kell vennünk a veszteséglista tételeit is: hat színház (Szabadka, Zombor, Zenta, Újvidék, Nagybecskerek, Fehértemplom),

tovább huszonkét olyan település, ahol „a jelzett helyen színházépület nem volt, ott alkalmas termekben működött a magyar színészet”.

A közönség fontosságát hangsúlyozták a szerkesztők azzal is, hogy az egykori publikum szemével benézhetünk a hajdani nézőterekre. Már a 3. számú kép is rájuk utal, soha nem látott, páratlan színházi meghívókártya a 19. század elejéről; a kötet pedig a Blaha Lujza téri Nemzeti Színház és az Operaház nézőterének fényképével zárul: a Színház várta, várja és várni is fogja közönségét.

A böngészni szeretők összeállíthatják maguknak az operett hazai siker-történetét éppúgy (Jacques Offenbach kultuszától indulva), mint a kabaré történetét; de megtudhatjuk azt is, hogyan ünnepelte a színházi világ a nagy millenniumot, vagy hogy miképpen festett egy szocialista termelési dráma a színpadon.

Egyetértünk az előszó Gyárfás Miklóstól idézett tételmondatával: „Mindent a színészek csináltak.” A színjátszás alapvető, őt minden más művésztől megkülönböztető sajátossága, hogy tudniillik élő ember ábrázol élő embert, általában színészportrék, civil és jelmezes képek sorában realizálódnak az albumokban, azaz az alkotás előtti, azon kívüli, illetve a kész műalkotást, az alakítást rögzítő-kimerevítő fázisokban. Megint többet kapunk. A színház historikusain kívül aligha látta eddig más a vándorszínpad nagy tragikájának jelmez-mintakönyvét, Egressy Gábor rendezői naplóját, a *Tartuffe* szövegpéldányát, a színházi cenzúra húzásaival 1847-ből, a színészi munka néma tanúit, megannyi gyakor volt eszközét.

Most megnézhetjük Rakodczay Pál 19. századi színész-rendező-szakíró szereptanulmányként készített fotósorozatát is önmagáról vagy Gabányi Árpád hasonló sorozatát a négy véralkat ábrázolásáról.

Folytathatnánk a sort, de a felfedezés öröme legyen az olvasóé. Összegezve talán ennyi is elég: ez a képeskönyv olyan, mint egy jó színházi előadás. Egyszerre tanít, szórakoztat és gyönyörködtet.

